

POSUDOK HABILITAČNEJ PRÁCE

1. Téma: Překlad termínu v mezikulturních relacích (na příkladu překladu
 Chrysostomovy liturgie do češtiny)
2. Autor: PhDr. Eva Hrdinová, PhD.

Doktorka Eva Hrdinová v predloženej habilitačnej práci prekladá výsledky výskumov zamerané na výskum prekladov textu liturgie sv. Jána Zaltoústeho, najmä vybraných modlitieb a rubrík (liturgický formulár) spätých s liturgickým procesom. Ide o celý rad osobitostí, ktoré vzhľadom na východiskový text, z ktorého preklad vzniká, často prináša nové diskurzy a možnosti aktuálneho využitia termínov či opisných terminologických spojení, ktoré sa tak stávajú súčasťou (odborného) jazyka v samom procese liturgického slávenia. V slovenskom i českom jazykovom a kultúrnom prostredí sa celý proces tvorby terminologickej bázy často utvára v kontexte cirkevnoslovanskej predlohy textov liturgie. Okrem zaužívaných prekladateľských postupov sa pri prekladaní liturgického textu do cieľového jazyka uplatňuje pravidlo zachovať terminologickú osobitosť byzantskej, resp. byzantsko-slovanskej obradovej i liturgickej tradície, ktorá vzišla z bežnej liturgickej praxe. Táto starobylá liturgická terminologická báza cirkvi byzantsko-slovanského obradu v cirkevnoslovanskom jazyku sa v slovenskom i českom jazykovom prostredí odráža aj v bežnej (prirodzenej) komunikačnej praxi veriacich. Vidno to na príkladoch rozličných ustálených frazeologických jednotkách i v slovnej zásobe príslušníkov cirkvi byzantsko-slovanského obradu. Komunikačná funkcia jazyka prekladu je preto významnou zložkou porozumenia liturgickým textom i celého radu ďalšej konfesionalne vyčlenenej spisby. Tento fakt sa pri prekladoch textov náboženského a liturgického charakteru do súčasných spisovných slovanských jazykov poznačených latinskou obradovou tradíciou vrátane češtiny a slovenčiny do značnej miery podriaďuje nielen estetickému videniu náboženského štýlu či liturgického jazyka byzantsko-slovanského obradu, ktorý úzko súvisí s konfesionálnym povedomím, pre ktoré preklad vzniká. V konkrétnom konfesionálnom prostredí preto komunikačnú funkciu jazyka dopĺňajú jazykové a štylistické prostriedky, ktoré neraz zdôrazňujú princípy konfesionality na úkor zrozumiteľnosti v kontexte štylisticko-gramatickej štruktúry cieľového jazyka, v ktorom sám preklad textu pôsobí (napr. Blahodať – Milosť,

Hospod' – Pán, Ahnec – Baránok, Oltár – presbytérium [priestor za ikonostasom s (pre)svätým¹ stolom, oltárom či trapezou] ale i sám (pre)svätý stôl, na ktorom prebieha premenenie prinesených obetných darov: chleba a vína na Telo a Krv Krista a pod.). Nevyhnutnosť prekladania liturgických textov však vyplýva z potrieb veriacich, ktorí potrebujú a chcú čo najlepšie a najpresnejšie porozumieť textu liturgie a teda aj samému liturgickému procesu, ktorý obsahuje celý rad symbolických úkonov, gest či scén približujúcich a sprítomňujúcich Božské účinkovanie v celom kozme, v ktorom sa Božská liturgia nepretržite slávi. Pochopenie liturgického procesu je teda založené na správnom preklade termínov, v opise reálií, v prekladoch modlitebných textov a pod. Tento princíp je základným predpokladom, na ktorom svoje prekladateľské dielo založili nielen solúnski bratia či prekladatelia prvého prekladu Kamaldulskej Biblie do slovenčiny alebo aj dnešní prekladatelia-biblisti, ale je to východisko, ktoré ovplyvňuje aj prekladanie liturgických textov modlitieb, biblických parafráz, rubrik a výkladov k jednotlivým liturgickým úkonom.

Pre slovenské i české kultúrne prostredie je nevyhnutné, aby preklad liturgie sv. Jána Zlatoústeho bol vzhľadom na spisovnú podobu národného jazyka zrozumiteľný nielen v zkom kruhu náboženskom prostredia, ale využiteľnosť prekladu sa uskutočnila v zhode s charakterom a funkciou spisovného jazyka prirodzene pre všetkých používateľov spisovného jazyka. Aktuálnosť riešenia tejto problematiky preto vychádza predovšetkým z praxe. Existuje však niekoľko prekladov liturgie do spisovného jazyka (v pravoslávnom i uniátskom, resp. gréckokatolíckom prostredí). V týchto prekladoch sa aj odráža rozdielny prístup, ktorý zdôrazňuje dôležitosť konfesionalnej identity cirkvi, teda kňazov i veriacich.

V predloženej práci monografického charakteru sa habilitantka pokúsila podať nielen teoretickú analýzu zameranú na objasňovanie doteraz málo preskúmaného algoritmu tvorenia a vzniku komunikátu, ktorým je sám liturgický text, ale prostredníctvom porovnania jednotlivých existujúcich a zvyčajne aj používaných prekladov ponúka výklad terminologickej bázy ovplyvnenej kultúrno-konfesionalne i jazykovo-kultúrne štruktúrovanými javmi, ktoré cieľový jazyk prekladu liturgie poskytuje. Uvedená problematika sa tak javí ako viacdisciplinárna, teda stojí na hranici viacerých vedných disciplín, ktoré determinujú úvahy o samom procese vzniku prekladu liturgického textu.

¹ Predpona *pre-* vyjadruje najvyššiu mieru podobnosti nositeľa tohto označenia k svojmu prvoobrazu.

Predponou *pre-* vyjadrujeme v slovenčine najvyššiu mieru kvality napríklad aj v tvaroch *prekrásny, premilý, predobry* a pod.

Habilitačná práca PhDr. Evy Hrdinovej, PhD., *Překlad termínu v mezikulturních relacích (na příkladu překladu Chrysostomovy liturgie do češtiny)* splňa kritéria kladené na tento typ vedecko-pedagogickej habilitačnej práce. Ide o monotematický súbor utvorený samostatnými kapitolami, ktoré na seba plynulo nadväzujú. Je to koncízny a zrozumiteľný text, v ktorom sa habilitantka prejavuje ako odborník vo vybranej problematike.

Dr. E. Hrdinová sa komunikačným kompetenciám v procese prekladania liturgických textov na príklade liturgie sv. Jána Zlatoústeho nevenuje prvýkrát.

Čiastkové výskumy skúmanej tematiky predložila už v monografickej práci o prekladaní liturgického textu v zrkadle teórie *scoposu* vydané v roku 2013, ďalej vo vedeckých štúdiách publikovaných v časopisoch a zborníkoch typu vedeckej monografie vydaných v zahraničných vydavateľstvách v nemčine v rokoch 2012 a 2013 a v recenzovaných i nerecenzovaných vedeckých časopisoch a zborníkoch. Predložila v nich celý rad viacročných výsledkov výskumov zameraných na výskum liturgického jazyka a jeho uplatnenia sa v prekladových textoch bohoslužobnej praxe. Skúmala v nich proces tvorby terminologického kánonu najzložitejšej štruktúry prekladov spätých s liturgickým prostredím byzantsko-slovanského obradu. Problematiku prekladov religióznej slovnej zásoby pravoslávnej cirkvi v českom jazykovom prostredí prezentovala na viacerých domácich a zahraničných vedeckých konferenciách a svoje postrehy a výsledky výskumov uplatňuje v celom rade výstupov v rámci vedecko-pedagogickej činnosti zameranej na prekladateľskú a tlmočnickú prax. Predložená habilitačná práca a habilitačné konania v odbore prekladateľstvo tlmočníctvo potvrdzuje kontinuitnú výskumnú i vedecko-pedagogickú profiláciu uchádzačky o habilitáciu na docentku. Eva Hrdinová výsledky svojich vedeckých výsledkov využíva v rámci pedagogického procesu ako odborná asistentka v Ústave cudzích jazykov Pedagogickej fakulty Univerzity Palackého v Olomouci.

V predloženej habilitačnej práci sa Eva Hrdinová venuje zložitej problematike kontinua prekladania textu liturgie sv. Jána Zlatoústeho do spisovného českého a slovenského jazyka. V tomto kontexte si dovoľujeme poukázať na skutočnosti, ktoré vyplývajú z poznania, že posvätné texty už používané vo veľkomoravskom období tvorili základ identity veľkomoravskej konfesionalnej tradície a že texty staroslovienskych prekladov Evanjelia i liturgické preklady kontinuujú vo všetkých národných cirkvách byzantsko-slovanskej tradície prirodzene od čias cyrilo-metodskej misie. Autorka dizertačnej práce si uvedomuje, že priamym pokračovateľom staroslovienčiny je cirkevná slovančina (liturgická podoba

slovanského jazyka) v jej jednotlivých národných jazykových variantoch (redakciách) používaných pri slávení obradov byzantskej cirkvi v rozličných častiach slovanského sveta, v ktorom je byzantská liturgická tradícia dominantná. Národný jazykový variant redakcie cirkevnej slovančiny sa uplatňuje aj tam, kde v kontexte slovenského či českého religiózneho prostredia dominuje latinský obrad a latinský liturgický jazyk a teda miestna cirkevná tradícia je dominantne obradovo latinská. Eva Hrdinová sa venuje náročnej práci poznávania vzniku prekladov liturgických textov v jazykoch (slovenčina, čeština) v interkultúrnom slovanskom jazykovom prostredí, v ktorom od najstarších čias dominuje latinská liturgická terminologická tradícia. Navyše pri svojom výskume si uvedomuje, že liturgické i bohoslužobné texty byzantsko-slovanskej obradovej tradície sú zapísané v liturgickej cirkevnej slovančine, ktorá podnes popri moderných spisovných jazykoch zostala liturgickým jazykom cirkví byzantsko-slovanského obradu (podobne ako latinčina v prostredí západnej cirkvi) a cirkevná slovančina sa vzhľadom na svoju starobylosť a liturgickú prax, pravda, pokladá za východiskový jazyk pri prekladaní textov liturgie do moderného slovenského i českého spisovného jazyka a ktorá ovplyvňuje aj vznik prekladov liturgických textov.

Funkčnosť liturgickej tradície v jednotlivých národných byzantsko-slovanských konfesionálnych prostrediach pritom závisí od jazykovo-konfesionálnych špecifik.

Do tradície miestnych cirkví byzantsko-slovanského obradu patria jazykové varianty liturgického cirkevnoslovanského jazyka, ktoré vznikali pod vplyvom používaného miestneho ľudového jazyka. Práve jazykové vedomie používateľov sa v štandardizovanom liturgickom cirkevnoslovanskom jazyku prejavuje v uplatňovaní jazykových prostriedkov blízkych ľudovému jazyku používateľov, ktoré tvoria súčasť ich jazykového vedomia. Na týchto princípoch postupne vznikali redakcie liturgickej cirkevnej slovančiny (bulharská, ruská a srbská redakcia cirkevnoslovanského liturgického jazyka) i rozličné miestne typy a podtypy redakcií liturgickej cirkevnej slovančiny (napríklad ukrajinský, alebo aj podkarpatsko-ruský či východoslovenský podtyp ukrajinskej redakcie liturgickej cirkevnej slovančiny a pod.).

Doktorka Eva Hrdinová sa vo svojej habilitačnej práci sústredila na šesť českých pravoslávnych a gréckokatolíckych prekladov a realizovala aj výskum prekladov do nemeckého jazyka, ktoré vznikli v tom istom období pre nemecké jazykové prostredie.

Habilitantka interpretovala problémové miesta vzhľadom k cirkevnoslovanskej i gréckej predlohe na príklade šiestich vybraných častí z textu liturgie sv. Jána Zlatoústeho (modlitba Kráľu nebeský; Presväta Trojica zmiluj sa nad nami; časť proskomídie s prípravou obetného

baránka; malý vchod s prinesením evanjeliára; cherubínska pieseň; ekténia po skončení rozdávania Eucharistického chleba a vína), ktoré sú pre sám liturgický priebeh dôležité nielen z hľadiska modlitbového, ale aj z hľadiska procesného (obradového) charakteru.

Okrem dešifrovaných problematických miest pri prekladoch do češtiny možno v súvislosti s interpretovanými textami uviesť aj ďalšiu dôležitú skutočnosť, ktorá vyplýva z procesného charakteru slávenia liturgických obradov. Keďže liturgia byzantsko-slovanského obradu má dialogickú formu či charakter, je vystavaná najmä za účelom slávenia Boha a jeho neustáleho sprítomňovania, jednotlivé výzvy diakona či kňaza sú adresované veriacemu ľudu, ktoré sa rovnako zúčastňuje na slávení liturgického obradu. Liturgiu byzantského obradu preto nemôže slúžiť kňaz bez účasti veriacich. Nemôže teda sláviť tzv. tichú omšu. Táto procesuálnosť či divadelnosť je spätá nielen s rememoratívnou funkciou liturgie, ale s neustálym oživovaním jednotlivých dejov, ktoré sa v dejinách spásy človeka udiali. Za týmto účelom sú rozličné výzvy a povzbudenia adresované od diakona alebo kňaza veriacim nielen výzvou pre nich na uskutočnenie nejakého úkonu, ale aj samým oslovením. Takýmto oslovením je aj zvolanie Прόкти (gr. orthoi), čo znamená nielen výzvu pre tých, ktorí prijali Božské sväté, prečisté, nesmrteľné, nebeské, životodarné a úžasné Kristove tajomstvá a stoja v chráme, lebo si podľa tradície cirkvi po prijatí prijímania nesadajú, a tak svojím státím vyjadrujú oslavu.

V súvislosti so vznikom prekladov liturgických textov sa tu neustále núka otázka o terminologických možnostiach, ktoré poskytuje cieľový jazyk pri liturgických prekladoch, ktorý má nielen komunikačnú funkciu, ale má aj estetickú, konfesionalno-kultúrnu identifikačnú funkciu a pod. Sám liturgický jazyk sa sformoval v kontexte religiózno-obradového obrazu sveta a s ním spojeného ľudského myslenia o vlastnej duchovnej minulosti a kultúre. Tento fenomén utvorený na základe tesného prepojenia jazyka a duchovnej kultúry teda predstavuje jazyk prekladu nielen ako nástroj, ktorého prvoradou úlohou je zachovať presnosť predlohy, ale treba ho vnímať aj ako doklad (fenomén) spätý s nerozlučiteľnými a vzájomne podmienenými zložkami jazykovo-kultúrnej identity spoločenstva, ktoré ho používa. V tomto kontexte sa preklad liturgie a celého radu náboženských a biblických textov stáva dôležitým indikátorom jazykovo-kultúrnej pestrosti, ktorej odraz sa jednoznačne odvíja od učenia otcov o turíčnom dare jazykov, ktorý každému národu umožňuje zužitkovať tento dar „po svojom“. Veď sama liturgia spája národy do jednoty tvoriac *rozmanitosť* v jazykovo-kultúrnom pláne.

Habilitačná práca je napísaná zrozumiteľným štýlom, čo poukazuje nielen na znalosť problematiky získanú z vlastných výskumov i štúdia vedeckej a odbornej literatúry autorov domácej i zahraničnej proveniencie, ale aj na vedecko-pedagogické zručnosti habilitantky. Štruktúra práce koncízne a plynulo podáva čitateľovi zrozumiteľný obraz o myšlienkových procesoch a uvažovaní habilitantky. Práca teoreticky i prakticky ozrejmuje zložité skutočnosti späté s výskumom v oblasti utvárania terminologického korpusu pri vzniku prekladu liturgie sv. Jána Zlatoústeho do moderného spisovného jazyka.

Dovoľujem konštatovať, že **habilitačnú prácu „Překlad termínu v mezikulturních relacích (na příkladu překladu Chrysostomovy liturgie do češtiny)“ PhDr. Evy Hrdinovej, PhD., odporúčam prijať na obhajobu a po úspešnej obhajobe odporúčam udeliť akademický titul docentka v študijnom odbore 2.1.35 prekladateľstvo a tlmočníctvo.**

Bratislava 10. októbra 2017

Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.
Slavistický ústav Jána Stanislava SAV
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava